

ДИНАМІКА КСЕНОФОБІЇ Й АНТИСЕМІТИЗМУ В УКРАЇНІ (1994-2007)

В.Паніотто.

Для визначення ставлення населення України до тих або інших етнічних груп, ми використовували дані 15-ти Омнібусів - соціологічних досліджень, проведених Київським Міжнародним Інститутом Соціології з 1994 по 2007 р. Дані репрезентативні для населення України у віці 18 років і більше, обсяг кожного з масивів близько 2000 респондентів.

Помилка вибірки для масиву в цілому по частці ознаки в різні роки коливалася від 3% до 4% з врахуванням дизайн-ефекту (ми оцінюємо дизайн-ефект нашої вибірки як 1.5). Для визначення ставлення населення до різних етнічних груп ми використовуємо шкалу Богардуса у версії Н.Паниной¹, що адаптувала й уперше використовувала цю шкалу в Україні. Дослідження Н.Паниной були початі в 1992 і проводилися спочатку раз у два роки, а з 1999 майже щороку².

Шкала Богардуса

У таблиці, представленій нижче, у кожному рядку обведіть, будь ласка, кружечком цифру - варіант твердження, з яким Ви згодні.

Я ЗГОДНИЙ ДОПУСТИТИ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЗВАНОЇ В РЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРУПИ (див. таблицю) ЯК (див. картку)

КАРТКА

членів Вашої родини	1
близьких друзів	2
сусідів	3
колеґ по роботі	4
жителів України	5
відвідувачів України	6
Не пускав би в Україну	7

ТАБЛИЦЯ

1	американців	1	2	3	4	5	6	7
2	білорусів	1	2	3	4	5	6	7

¹ Паніна Н.В. Щодо застосування шкали соціальної дистанції у дослідженнях національної толерантності в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №4. – с.21-43

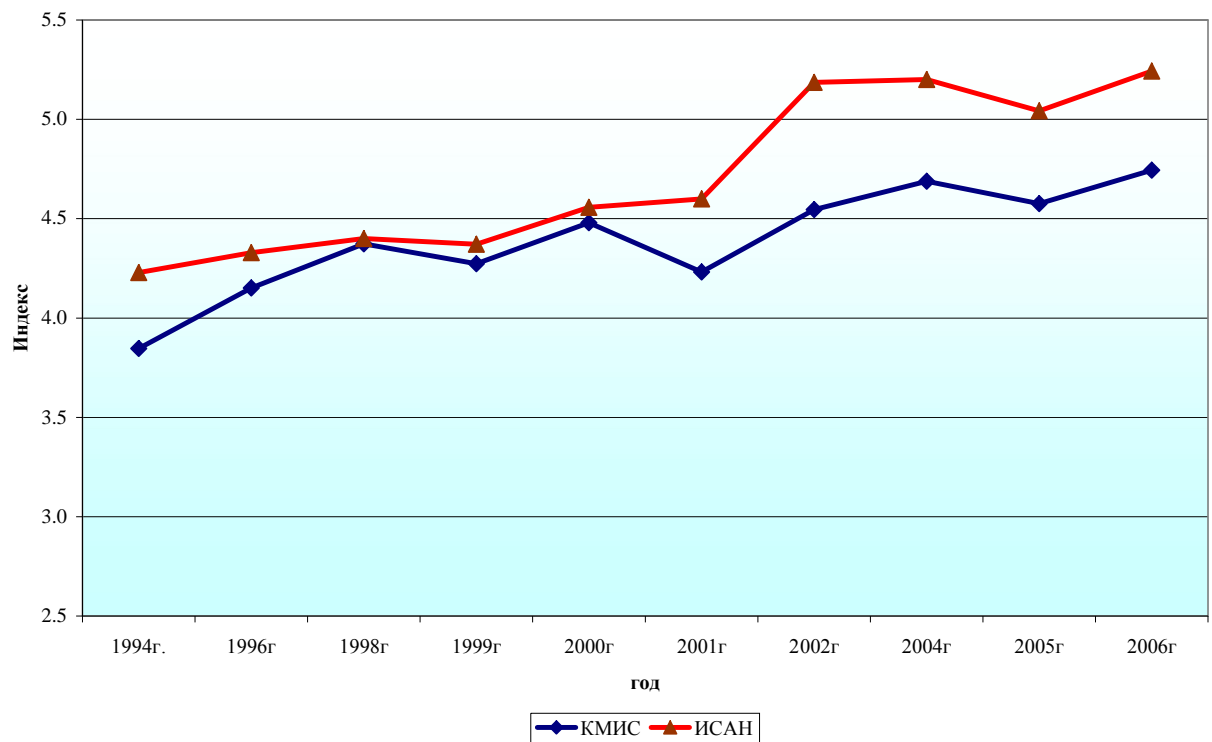
² Паніна Н.В. Українське суспільство 1992-2006: соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – 94 с.

3	євреїв	1	2	3	4	5	6	7
4	канадців	1	2	3	4	5	6	7
5	І т.д.							

Тоді *індекс соціальної дистанції між певною групою респондентів і деякою етнічною групою* – це середнє арифметичне мінімальних соціальних дистанцій, на яку респонденти згодні підпустити представників даної етнічної групи. Він змінюється від 1 до 7. Середня соціальна дистанція від респондента до всіх 13 етнічних груп може використовуватися як показник рівня ксенофобії j-го респондента - будемо називати його **індексом ксенофобії (XI)**: індекс змінюється від 1 до 7, причому значення 1 означає, що респондент готовий допустити як член родини всі 13 етнічних груп, а значення 7 – що респондент не пускав би в Україну представників ні однієї з 13 груп. Цей індекс фактично збігається з Індексом національної дистанційованості (ІНД), використовуваний Н.Паниною³. Точніше, він збігається за логікою побудови, але середнє арифметичне розраховано для різних етнічних груп. Якщо розрахувати цей індекс для тих етнічних груп, які збігаються в обох дослідженнях (білоруси, євреї, американці, поляки, німці, румуни, роми) для тих років, у які проводилися обидва дослідження, то одержимо картину, що зображена на графіку 1. Коефіцієнт кореляції Пірсона між Індексом національної дистанційованості (ІНД) і індексом ксенофобії (XI) для двох рядів даних, зображених на графіку, дорівнює 0.87. Як бачимо, з 1996 по 2000 роки індекси майже збігалися (середнє розходження індексів 0.1 бала), а після 2001-го відбулося систематичне зрушення - графіки йдуть однаково (коефіцієнт кореляції дорівнює 0.95), але середнє значення індексів вище в Н.Паниной в середньому на 0.5 бала. Із чим це пов'язано вимагає подальших досліджень.

³ Паніна Н.В. Чинники національної ідентисності, толерантності, ксенофобії та антисемітизму в сучасній Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – №4. – с.26-45

Графік 1. Порівняння даних КМІСу й даних Ін-ту соціології АН України (ІСАН) для 7 співпадаючих етнічних груп.

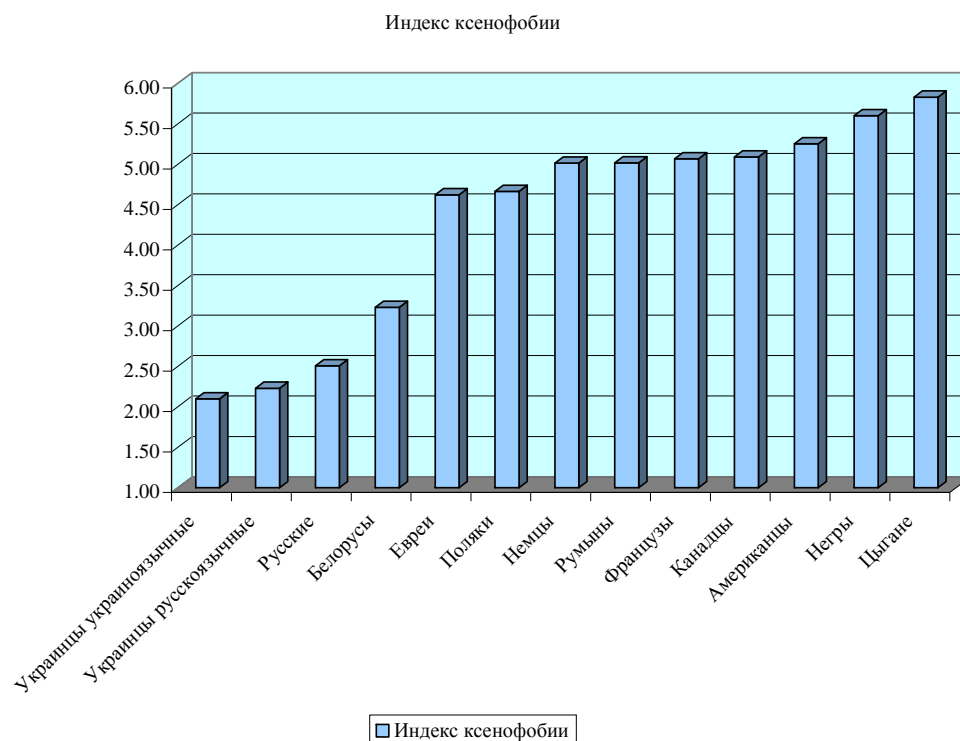

Автор, однак, далекий від того, щоб розглядати цей індекс (і соціальну дистанцію взагалі) як валідний показник рівня ксенофобії. І ксенофобія як упередження стосовно чужого взагалі й антисемітизм як один із проявів ксенофобії є складними багатомірними явищами, він не може бути описаний лише одним-двома індикаторами. З мого погляду, соціальна дистанція Богардуса й заснований на ній індекс ксенофобії, хоча й не можуть служити гарним вимірником рівня ксенофобії, однак вони, безсумнівно, пов'язані із цим рівнем. Якби в нас був якийсь справжній Показник дійсного рівня ксенофобії, то наш індекс мав би значиму кореляцію із цим Показником. Тому ми не можемо дати абсолютну оцінку рівня ксенофобії, але можемо дати її відносну оцінку, можемо порівнювати за рівнем ксенофобії різні соціально-демографічні групи між собою й можемо дати адекватну картину динаміки процесів.

Результати

Ієрархія упереджень в 2007 році

Графік 2. Соціальна дистанція (індекс ксенофобії) від населення України до деяких етнічних і лінгво-етнічних груп в 2007 році.

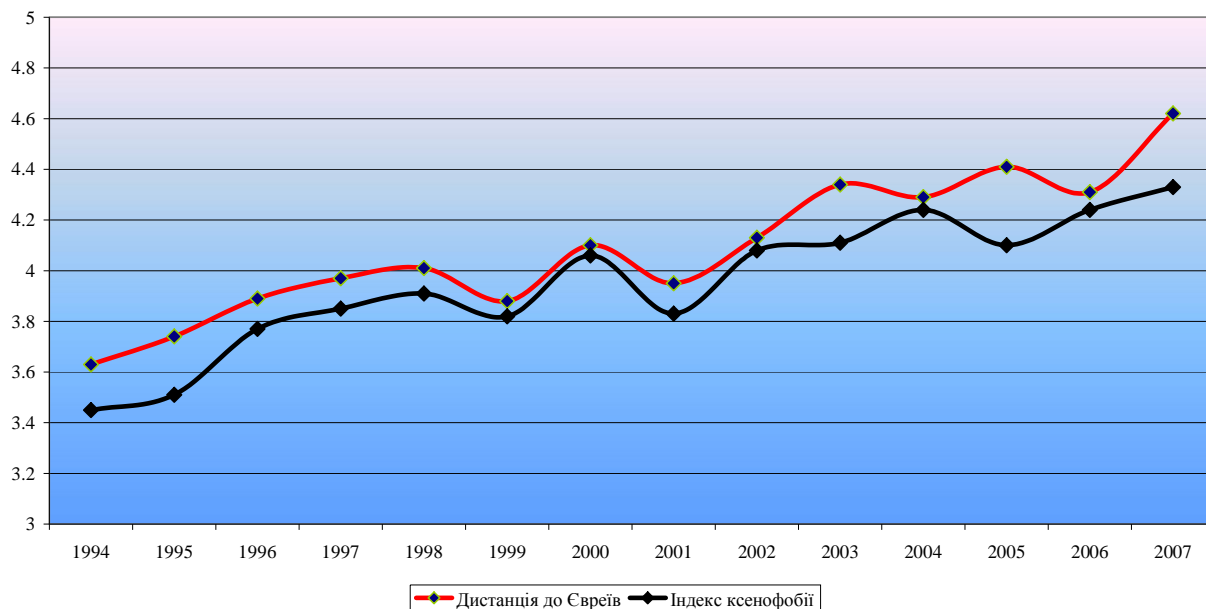

Як бачимо із графіка 2, соціальна дистанція до євреїв мінімальна після українців, росіян і білорусів. Із графіка також видно, що ієрархія упереджень населення є наступною: українськомовні українці, російськомовні українці, потім росіяни й білоруси. Далі з деяким відривом ідуть євреї, потім поляки, німці, румуни, французи, канадці, американці. Потім з більшим відривом ідуть негри й ромы.

Динаміка ксенофобії й антисемітизму

Графік 3 показує динаміку індексу ксенофобії й індексу соціальної дистанції до євреїв (яку певною мірою можна вважати індикатором рівня антисемітизму). Із графіка видно, що рівень ксенофобії в Україні з 1994 до 2007 року істотно виріс. Із чим це може бути зв'язано? На жаль, наявних даних недостатньо, щоб відповісти на це питання, можна висловити лише деякі гіпотези. Ріст ксенофобії до 1998 року включно може пояснюватися падінням рівня добробуту населення й ростом рівня бідності (за даними нашого щорічного моніторингу відсоток тих, кому не вистачало грошей на їжу зростав і досяг максимуму в 52% у 1998, після чого почав падати, в 2007 році він склав близько 13%).

Графік 3. Динаміка рівня ксенофобії й соціальної дистанції до євреїв в Україні (1994-2007)

Другим фактором, що пояснює подальші зміни рівня ксенофобії, є, з мого погляду, міжетнічні конфлікти, що відбуваються за межами країни, війни й конфлікти в інших регіонах миру, які широко висвітлюються в засобах масової інформації й стають медіа-подіями (війна в Чечні, Афганістані, на Балканах, в Іраку). Міжнародні конфлікти підвищують рівень побоювань і недовіри стосовно представників інших етнічних груп.

Нарешті, ще одним фактором, що підвищує рівень ксенофобії й антисемітизму, є вибори (принаймні, це стосується президентських виборів 2004 року, див. (4) і, як ми можемо припустити, стосується і парламентських виборів 2006 і 2007 року).

Що стосується динаміки рівня антисемітизму, то, як бачимо, зміни індексів ксенофобії й антисемітизму йдуть дуже синхронно (особливо до 2003 року). Коефіцієнт кореляції між цими рядами даних рівняється 0.94 (а якщо не включати останні 4 роки - 0.99), що свідчить про те, що ріст рівня антисемітизму з 1994 по 2003 рік пов'язаний з ростом загального рівня ксенофобії в Україні й у цілому не є специфічним саме для євреїв.

Можна припустити також, що до 2003 року або на рівень антисемітизму впливали ті ж самі фактори або (що представляється більше ймовірним) зміни рівня антисемітизму були повністю пов'язані зі зміною загального рівня ксенофобії. В останній період (2004-2007 роки) зміна рівня антисемітизму незкорельована зі зміною рівня ксенофобії й підкоряється якимсь своїм закономірностям.

Фактори, що впливають на рівень антисемітизму й ксенофобії.

І загальний рівень ксенофобії й рівень антисемітизму істотно залежать від рівня освіти - чим вище рівень освіти, тим нижче рівень ксенофобії й антисемітизму. Рівень антисемітизму залежить від типу населеного пункту: у місті він нижчий, ніж у селі, й з ростом розміру міста рівень антисемітизму падає.

Залежність рівня ксенофобії й антисемітизму від національності ми мали можливість визначити лише для українців і росіян, інші групи були мало наповнені. Багаторічний досвід досліджень показав, що найбільший вплив на орієнтації робить

сполучення національності й мови, якою респондент воліє говорити - лінгво-етнічні групи. Три самі великі лінгво-етнічні групи - україно-мовні українці, російсько-мовні українці, росіяни (які практично всі російськомовні).

Дані показують, що найбільш високий рівень ксенофобії й антисемітизму в україномовних українців, потім у російськомовних українців і найбільш низький - у росіян. Подальший аналіз показує, що більш високий рівень антисемітизму українців багато в чому пов'язаний з типом проживання - серед українськомовних українців 42% сільських жителів, що мають найбільш високий рівень ксенофобії й антисемітизму, серед російськомовних українців - 21% жителів села, а серед росіян - 16%. Якщо розглянути розходження рівня антисемітизму лінгво-етнічних груп лише у великому місті, то розходження між ними майже зникають.

Однак найбільш несподівані розходження у факторах ксенофобії й антисемітизму я виявив, вивчаючи залежність ксенофобії й антисемітизму від віку. Якщо інші залежності були очікуваними з досліджень ксенофобії (всі ці залежності практично такі ж, як для ксенофобії), то залежність антисемітизму від віку істотно відрізняється від залежності ксенофобії від віку (див. Графік 4).

Графік 4. Залежність ксенофобії й антисемітизму від віку

